

HÄÄT

Avioliiton solmimisen ympärille rakentuvaa juhlaa nimitetään suomessa sanalla *häät*. Vaikka kyseessä on keskeinen juhlatermi, sen alkuperä on jäänyt hämärän peittoon (ks. SKES, SSA). Sanaa käytetään itsenäisenä vain monikossa, kuten yleensä muitakin vastaavanlaisten juhlien tai pitojen nimiä: *hautajaiset, ristiäiset, peijaiset, juomingit, pidot, kesit, kemut, kekkerit*. Murteissa sana on yleissuomalainen (SMS IV: 535–536), ja sen levikki ulottuu lisäksi inkeroiseen (*häd*, tieto Hevaan murrealueelta: ImS: 84) ja karjalan kieleen: (Kiestinki, Uhtua, Vuokkiniemi, Jyskyjärvi, Paanajärvi, Korpiselkä, Suojärvi, Suistamo) *heät, hiät* 'häät', (Suistamo) *kondien hiät* 'karhunpeijaiset'; esiintymiä on saatu lisäksi Tverin karjalasta (KKS I: 247). Sana on lainattu myös saameen, jossa sen levikki ulottuu eteläsaamesta inarinsaameen: (pohjoissaamen) *headja-*, mon. *heajat* 'häät, juhlat' (SSS: 213; SSA: 213).

Hieman toisenlaisessa äänneasussa sanalla on vastine etelävirossa. Wiedemann (s. 66) mainitsee etelävirolaiseksi merkityn muodon *hähk*, gen. *hähi, hähki minema* 'zur Hochzeit gehen', 'mennä häihin'. Albert (Andrus) Saaresten (1924: 133) mukaan monikon nominatiivi *hähä* 'häät' esiintyy eteläviron kaakkoisimmassa osassa ja sen kielisaarekkeissa, ja saman tekijän EKMS antaa lisää esimerkkejä: mon. nom. *hähad* : *hähä*' (Setumaa, Kraasna, Lutsi): *käisin hähis; lähme hähki kaema!*; *hakkame hähki minema; ma hakkan hähki tegema; kunas teil saavad h[ähä]d?*; lisäksi hänellä on Koivan kielisaarekkeesta tieto *ähjä* 'häät' (EKMS III: 216). Väike murdesõnastik (VMS I: 744) esittää monikolliset asut (nominatiivi) *hähä* (*hää, äää*), illatiivi *ähki*, inessiivi *hähäh, häih, ähin*, partitiivi *äid* eteläviron pitäjistä Hargla, Vastseliina, (Setumaa) Leivu, Lutsi ja Kraasna — mutta merkille pantavaa on, että lisäksi on tieto myös Saarenmaalta (Kihelkonna). Wiedemannin antamasta

asusta voisi päätellä sanan olleen *i*-vartalo, mutta Saaresten ja eritoten VMS:n murretiidot viittaavat eteläviron *ä*-vartaloon *hähkä, josta monikon nominatiivi siis on *hähäd = kirjakielen *hähad. Wiedemannin asu *hähki* olisi näin ollen tulkittava monikon illatiiviksi (näin Mägiste EEW I: 171) ja yksikön genetiivi *hähki* pelkästään teorioiduksi. Lienee kuitenkin myös mahdollista, että Wiedemannin esittämä *i*-vartalokin on ollut aikaisemmin olemassa, vaikka myöhemmin hävinnyt (tai muuntunut *ä*-vartaloksi?).

Näihin muotoihin on lisäksi epäröiden (ks. SKES, SSA) — mutta ilmeisen oikein, kuten tuonnempana perustelen — liitetty Saarenmaalta kirjattu vanha sana *eias*, mon. *eiad*, jonka Wiedemann selittää sanoilla »Schmaus, Begräbnisschmaus, Todtenopfer, Hochzeitschmaus», siis 'syömingit, hautajaispidot, uhri vainajille, hääpidot, hääjuhla' (Wiedemann s. 86; EKMS II: 838–, EKMS III: 140, 227). Sananloppuinen *-(a)s* olisi siis sekundaari lisä, jollainen virossa usein esiintyy, etenkin lainasanoissa.

Näitä kolmea äänneasua — suomen, eteläviron ja Saarenmaan — on vaikeaa palauttaa säännöllisten äännelakien mukaisesti yhteiseen kantasuomen asuun. Tämä yksistään viittaa jo siihen, että sana ei olekaan kantasuomalainen, saati vielä vanhempi, vaan suhteellisen myöhäinen tulokas. Se ei voi olla siis alkuunkaan sitä ikää kuin esimerkiksi suomen *pää* (< sugr. *päne). Häiden nimitykset eivät yleensä — eivät kai milloinkaan — ole ikivanhoja perusvartaloita, eivät ainakaan altaassa merkityksessä 'hääjuhlat' (vrt. tuonnempana *peijas*, *peijaat*: alaviite 4 s. 494). Saksan *Hochzeit* 'häät' tarkoitti aikaisemmin yleensä maallista tai kirkollista juhlaa (oik. 'korkea aika', vrt. ruotsin *högtid* 'juhla', aikaisemmin myös 'häät'), eikä se lekseeminä ulotu muinaisyläsaksan aikaa kauemmas taaksepäin ja lienee siten kristillinen termi. Vanhempi, germaaniseen yhteisaikaan takautuva häitä merkitsevä sana on ruotsin *bröllop* = saksan (vanh.) *Bräutlauf* (< germ. *brūdi-hlaupt), yhdyssana sekin, jonka alkuperäinen motivaatiomerkitys on ollut kai 'morsiamen vienti (sulhasen kotiin)' (Seebold s. 133). Sama motivaatio on vanhalla itämerensuomalaisella häiden nimityksellä *saajat: »saajat» veivät eli »saivat» eli saattoivat morsiamen sulhasen kotiin (Kettunen 1920: 342); vrt. eteläviron *saja*, mon. *sajad*; *saaja*, *saae*, *säe* 'häät, hääkulkue' (SKES: 934; Wiedemann s. 998; Saareste 1924: 133), vepsän *sai* 'häät' (Zaitseva ja Mullonen s. 494) jne. Sama motivaatio on edelleen liettuan sanalla (mon.) *vestūvės*, kun taas latvian monikollinen termi *kāzas* 'häät' on lainattu liivin samaa merkitsevästä sanasta, jonka alkuperäinen asu on ollut yhdyssana *kāza-gund < *kansa-kunta, kuten jo Thomsen on selvittänyt. Liivin sanan lainautumisen latviaan on selitetty johtuneen Riian vaikutuksesta: siellä alun perin asuneiden liiviläisten käyttämä sana tuntui latvialaisista hienommalta kuin heidän oma sanansa (mon.) *vedības* (Endzelīns teoksessa Karulis I: 396), joka niin ikään viittaa morsiamen vientiin (Fraenkel s. 1211). Venäjän *svad'ba* 'häät' taas on johdos sanasta *svat* 'kosiomies' (Vasmer II: 585–586).

Jos tiettyjä eri kielten tai eri murteiden sanoja on syytä rinnastaa etymologisesti toisiinsa, vaikka niitä ei voi tarkkaan palauttaa yhteiseen kantamuotoon, on etymologiointiin seuraavat vaihtoehdot: 1) sana on eri tahoilla onomatopoeettis-deskriptiivistä lähtöä, 2) sana on lainautunut kielestä toiseen huomattavasti yhteisen kantakieliajan jälkeen, jolloin se voi olla joko a) omaperäistä lähtöä tai b) lainasana tai 3) sana on lainasana (superstraatti-, substraatti- tai adstraattilaina), joka on rinnakkaisesti ja hieman eri tavoin omakuttu eri kieliin/murteisiin. Ensimmäinen vaihtoehto on poissuljettu, koska tässä tapauksessa on nähdäkseen mahdotonta esittää järkevää selitystä sen pohjalta. Kaiken muun lisäksi: miksi uudella onomatopoeettis-deskriptiivistä tietä syntyneellä sanalla olisi äänne-

hahmo, joka kielessä esiintyy vain ikivanhoilla perusvartaloilla kuten *jää, pää, sää?*¹ Jäljelle jäävät siis vaihtoehdot 2 ja 3. Kun omaperäistä etymologiaa ei löydy tai sitä on mahdoton järkevästi perustella, jäävät lopulta jäljelle vain vaihtoehdot 2b ja 3: sana on niiden mukaan lainasana. Häitä ja yleisemminkin juhlia merkitsevät sanat ovatkin usein lainalähtöisiä. Edellä mainittiin jo latvian liivistä peräisin oleva termi *kāzas*, ja lainaa (venäjältä) on myös karjalan *svoatpa* (KKS V: 600) ja vepsän *svad'ib*, gen. *svad'ban* 'häät' (Zaitseva ja Mullonen s. 531). Muinaisskandinaavinen laina on muinaisenglannin *brȳd-hlōp* 'häät' (Seebold s. 133). Suomen *juhla* on vanha germaaninen laina, samasta sanasta, josta myöhemmin lainattiin *joulu* (*juhlasta* ja *joulusta* ks. Koivulehto 2000).²

ORIGINAALIN ÄÄNNERAKENTEEN PÄÄTTELY

Minkäläinen äännehahmo vieraalla originaalilla olisi suunnilleen pitänyt olla, jotta siitä olisi voinut lainautua suomen *häät*, eteläviron **hähkä, *hähät*, Koivan kielisaarekkeesta todettu *hähjä* ja Saarenmaan *eijas, eiad?* Sananalkuisena konsonanttina olisi pitänyt olla [h] tai [x], sitä olisi pitänyt seurata suhteellisen avoin lavea etuvokaali, lyhyenä tai pitkänä. Eteläviron *-hk-*, Saarenmaan *i-*aines ja suomen täydellinen kato viittaavat siihen, että seuraavan konsonantin olisi pitänyt olla 1) palataalinen tai velaarinen klusiili, ei kuitenkaan mielellään soinniton klusiili [k], vaan soinnillinen klusiili [g] tai, vielä mieluummin, 2) sen palataalinen tai velaarinen frikatiivivastine, joko soinnillinen [j] tai [ɣ] tai soinniton [ç] tai [x]. Eteläviron vahvan asteen yhtymä *-hk-* sopisi paremmin kyseisten frikatiivien tai [g]:nkin kuin soinnittoman [k]:n substituutiksi: vrt. esim. suomen *vihkiä* ~ ruotsin *viga* id., viron *lähker* 'leili' ~ keskialasaksan (= kas.) *legel, lechel* id. (Hinderling 1981: 138)³, vrt. myös Nikkilä 1998. Yhtymä voisi tosin olla myös hyperkorrekti, kehittynyt vanhemmasta *h:*sta samaan tapaan kuin viron sanassa *vähk*, gen. *vähi* 'rapu' (sana on balttilaislaina, jossa *-h-* palautuu varhaiskantasuomen suhusibilanttiin *š*), mutta siinäkin tapauksessa siis originaalissa ei olisi saanut olla [k]:ta. Tätä konsonanttia seuraavaa vokaalia ei voi käsiteltävässä sanassa tarkemmin määrittellä; lainojen loppuvokaali ei sitä paitsi muutenkaan aina vastaa tarkalleen originaalin vastaavaa vokaalia (mikäli sellainen sanassa on ollut). Vokaalitonkin vaihtoehto kävisi. Semantiikan kannalta voi todeta, että vieraan originaalin ei olisi tarvinnut merkitä ahtaasti vain 'häitä', vaan yleisempi 'juhla-

¹ Lauri Kettunen (1920: 342) ja samoin Eino Koponen (1998: 203) ovat arvelleet, että (ainakin) eteläviron sana on onomatopoeettista perua: vrt. eteläviron *hähkseva* 'lauoivat häälaulua' (VMS: 743): inf. *hähkämä*. Verbistä ei kuitenkaan voi päätellä onomatopoeettista etymologiaa. Se liittyy tietenkin 'häihin' samaan tapaan kuin viron *kaasima* ja *kaasitama* 'laulaa pidoissa, erityisesti häissä' (Wiedemann s. 237) liittyy toiseen 'hää'-sanueeseen **kansa*, joka näkyy liivin ja liivistä lainatussa latvian 'häät'-sanassa ja eteläviron termissä *kaasik* 'laulaja häissä (nainen)' (Wiedemann s. 237). Mitään onomatopoeettista ähkimistä, **»hähkä(ä)mistä»* tai **»ähkä(ä)mistä»* ei voi siis osoittaa sanan kannaksi. Selitys ei sopisi suomen *häät*-asuunkaan, jota ei voi tästä etymologisesti erottaa, vaikka Koponen tätäkin ajattelee.

² Kari Liukkonen (1999: 56–57) johtaa *häät* baltin 'askelta' merkitsevästä sanasta **žangā*. Selitys on sekä semanttisesti mielivaltainen että äänneellisesti sopimaton: ks. Koivulehto 2001: 52–53.

³ Hinderling mainitsee tämän lainan esimerkkinä alasaksan soinnittoman frikatiivin korvautumisesta. Vokaalien välissä ei kuitenkaan voinut olla kahta eri foneemia, soinnillista ja soinnitonta frikatiivia. Jos laina on alasaksasta, edustaa vokaalien välinen *-g-*, joka sanassa 'leili' tietenkin on (vrt. saksan *Lägel*), vain yhtä foneemia, olkoon se sitten (murteesta riippuen) joko soinnillinen tai soinniton frikatiivi.

pitojen’, ’syöminkien’ merkityskin kävisi ja olisi jopa parempi, koska tällainen merkitys-sävy tavataan myös itämerensuomen puolella: karhun ’peijaiset’, saamen ’juhlat’, Saarenmaan ’häihin tai hautajaisiin liittyvät pidot’. Laina ei saisi kuulua niin sanottuihin vanhoihin lainakerrostumiin (balttilaiset, germaanis-kantaskandinaaviset, slaavilaiset), vaan sen pitäisi olla selvästi näitä nuorempi eli keskiaikainen.

Nämä päätelmät eivät sanottavasti muuttuisi siitä, että lainasanan eri asut johtuisivat (myös) myöhemmästä lainatumisesta murteesta/kielestä toiseen.

LAINASANOJEN ORIGINAALIN ESITTELY

Nämä äänteelliset, semanttiset ja kronologiset ehdot täyttää ilmeisesti vain yksi itämerensuomeen kuulumaton sana. Sana on keskialasaksaa ja se on merkinnyt — ja sen jatkajat vieläkin merkitsevät — erilaisten seremonioiden, nimenomaan myös häiden, yhteydessä järjestettäviä ’juhlapitoja’, osittain suorastaan itse ’häitä’.

Sen tavanomainen, normaalistettu pyöreävokaalinen kirjoitusasu on *höge* (maskuliini tai feminiini), sanan todettuja kirjoitusasuja ovat muun muassa *hoege*, *hoge*, *hage*, *hege* (Sch.–L. II: 279–280; MndHwb II: 333–224), ja merkityssisältö on MndHwb:n mukaan toisaalta ’mieli, muisti’ (= alkuperäinen merkitys), toisaalta »erhöhte Stimmung, Fröhlichkeit, Gemütlichkeit», eli ’kohonnut tunnelma, ilo(isuus), hilpeys’, ja konkreettisesti »fröhliches Fest, Festessen, Hoffest, bes. öffentliche Festlichkeit einer Gemeinschaft, des Rates, der Geistlichkeit, einer Gilde usw.; Hochzeitsfeier», eli ’iloinen juhla, juhlapidot, hovijuhla, erityisesti jonkin yhteisön, kuten raadin, papiston, killan jne. julkiset juhlat; hääjuhla’. Yhdyssana *brût-hoge*, (*-hage*) merkitsee »Hochzeitsfest», ’hääjuhla’ (*brût* ’morsian’), johdos *högede* ’hääjuhla, häät’ (Sch.–L.: »Hochzeit»). — Esimerkkejä alasaksan myöhemmistä murteista: vanha Pommerin ja Rügenin murre (Dähnertin sanakirja vuodelta 1781) »*Häge. Höge. f. Lust. Lustbarkeit*» (’ilo, huvia’); »*Höge. 1. Eine feierliche Ausrichtung. Burmeister-höge. Der Schmaus eines neuen Bürgermeisters*» (’valmistellut juhlat; uuden pormestarin pidot’) (Dähnert s. 166, 188), Mecklenburgin murre *Hæg’* (fem., mask.; *æ* on avoimen pitkän *ö:n* merkki: W.–T. I: XI); muita vanhojen lähteiden kirjoitustapoja *Häg’, Häge*: 1. ’mieli, henki’, ’ilo’, ’maistuvien ruokien himo’; 2. ’juhla, varsinkin sellainen, johon liittyy pidot (»Schmaus»): »wenn wir auf unsern *Hägen* zusammen waren»; *de*-johdos: ’*Hochtyds-Hägde*’ (siis »hääpidot», Rostock vuodelta 1722) (W.–T. III: 748); Schleswig-Holstein: *Hög, Höge* (feminiini ja maskuliini); »Freude», Vergnügen», »Festlichkeit» — »in Hamburg war das Wort bes. üblich zur Bezeichnung der Lustbarkeiten der Gilden und Zünfte, z.B. der Becker —, der Brauknechte —, der Reepschläger —. Daher hießen auch — die Tanzgelage, die von Himmelfahrt bis zum 2ten Pfingsten abgehalten wurden, *Högen* —. In Lbg. [= Lauenburg] bezeichnet *Hög* zuweilen »Hochzeit» (vgl. *Köst*)» (Mensing II: 905). (*ǫ* = pitkä avoin *ö*, Mensing I: XVI). Kummankin viimeksi siteratun sanakirjan tiedoista käy ilmi, että *g* ääntyy (sananloppuisena) soinnittomana frikatiivina *χ*.

Sana on tietenkin esiintynyt myös Liivinmaalla puhutussa alasaksassa (vrt. Gutzeit I: 539, joka tosin sotkee yhteen vanhemman ala- ja myöhemmän yläsaksan). Lainattakoon lopuksi Balthasar Rüssow’n keskialasaksaksi kirjoittamaa »Liivinmaan kronikkaa» (vuodelta 1584). Rüssow kuvailee »vanhan» Liivinmaan aatelin juhlia — joita hän kylläkin

syvästi paheksuu niissä esiintyneen kevytmielisyyden, liiallisen ryyppämisen yms. tähden — muun muassa näin: (hääit: *Köste edder Hochtydt*) »— hefft ein Oldeste vam Adel eine Oration gedan, vnde dem gantzen hupen hoges vnde nedderigen Standes gedancket, dat se dem Brüdīgam vnde der Brudt thon ehren erschenen weren, vnde darneuen fründtlick gebeden, dat se densülüigen Christlicken *Högen* [kurs. J. K.] in allen frewden endigen wolden, — —» ('aatelin vanhin piti puheen ja kiitti koko joukkoa, korkeaan ja alhaiseen säätyyn kuuluvia, siitä, että he olivat saapuneet paikalle sulhasen ja morsiamen kunniaksi, ja samalla hän pyysi ystävällisesti, että he päättäisivät nämä [samaiset] kristilliset pidot (= *Högen*, yks. akk.) iloisin mielin [»kaikessa ilossa»], — —'); (aatelin ristiäiset: *Kindelbeer*) »— Vnde alse de Geste den Sünnauendt gerne vnde gudtwillich anquemen, do hebben se den Christiliken *Högen* [kurs. J. K.], den se also tho nömen plegen, angefangen, vnde sick beth in de Middernacht frölich gemaket. — —» ('Ja kun vieraat lauantaina tulivat mielellään ja hyväntahtoisesti paikalle, he aloittivat kristilliset juhlapidot (= *Högen*) kuten heillä oli tapana niitä kutsua, ja pitivät hauskaa keskiyöhön saakka. — —'). (Rüssow 1584: lehti 29, kääntöpuoli, lehti 30, kääntöpuoli; Rüssow 1857: 40, 41). Uusintapainokseen liitetyssä sanastossa sana tulkitaan saksaksi 'juhla, hääjuhla': »*högen* masc., Fest, Hochzeitsfest = *höge, häge* — —» (Rüssow 1857: 166, sanaston laatijan esittämä etymologinen rinnastelu on osittain väärä).

Rüssow käyttää siis koko hääjuhlasta termiä *Köste*, niihin liittyvistä juhlapidoista taas termiä *Höge*. Alasaksan *Köst(e)* (= alapreussin *Kest*: Frischbier I: 357) on sekin alun perin tarkoittanut yleensä 'juhlapitoja, kestejä, kalaaseja' (= »kulunkeja»), siitä sitten 'hääpitoja' ja 'häitä'. Tietenkään tässä ei voi olla ajattelematta suomen termiä *kestit* (ks. alaviitettä 11 s. 501). Läheinen semanttinen yhteys näkyy myös viron ilmaisusta *pidu tege-ma* 'eine Gasterei, Hochzeit machen' (Wiedemann s. 811).⁴

Originaalin vokaali kaipaa vielä selitystä. Keskialasaksan *hōge* (yleensä maskuliini) palautuu muinaisalasaksan (= mas.) vartaloon *hugi-* (= hügi) (< germ. **hugi-*). Siinä on ollut siis vanha lyhyt /u/ pääpainollisessa avotavussa, ja koska seuraavassa tavussa oli korkea vokaali /i/, tapahtui umlaut *u > ü*. Pääpainollisten avotavujen lyhyet vokaalit ovat keskialasaksalaiseen kauteen mennessä pidentyneet uusiksi pitkiksi vokaaleiksi, ja samalla suppeat vokaalit ovat avautuneet voimakkaasti, johdonmukaisesti pohjoisalasaksassa. Ne olivat avoimempia kuin vanhat pitkät vokaalit *ē, ō* ja *ō*, joita niitäkin oli maksimiparadigmassa kahta väljyysastetta (germaaniset pitkät vokaalit ja germaaniset diftongit). Lisäksi pidentyneet vokaalit lankesivat yhteen siten, että pohjoisalasaksassa vanhoja /a o u/-foneemeja edusti kaikkia hieman labiaalistunut takavokaali /ā/ (johon yhtyi vielä vanha pitkä /ā/), vanhoja laveita etuvokaaleja /i e/ taas avoin lavea etuvokaali /ǣ/, ja vanhoja pyöreitä (labiaalisia) etuvokaaleja /ü ö/ avoin pyöreä etuvokaali /ǭ/. Pitkien vokaalien mak-

⁴ Esimerkki siitä, miten erityyppisistä 'pidoista' päästään myös 'hääpitoihin' on vielä *peijas*, tavallisesti monikossa *peija(h)at* 'hautajaispidot, pidot, juhlat, karhunpeijaiset, hääit' (johdos *peijaiset*). Vanhin merkitys on ilmeisesti ollut 'rituaaliset juomingit', sana näet selittyy vanhaksi lainaksi arjalaiselta taholta: ← (kanta-)arjan tai kantairanin *paiyas > mint. *péya-* (mask.) 'juomauhri, ryyppy, juoma' (Monier-Williams s. 648 b), -*péya-* (*pūrva-péya-*[neutri] 'ensiryppy' Monier-Williams s. 643 c; EWAia I: 113). Johdos indoeurooppalaisesta ja indoiranisesta verbistä 'juoda' (balttilainen lähtö ei tule tämän rinnalla kyseeseen; vrt. Ritter 1977: 173; SSA s.v. *peijas* mainitsee kirjallisuusviitteissä Ritterin esittämän hypoteettisen balttilaisen asun **pa(i)jas* ja sille väärinymmärryksen perustuvan käännöksen 'juoda'; kysehän ei ole verbistä vaan substantiivista). Aion käsitellä tätä tärkeää etymologiaa perusteellisemmin toisessa yhteydessä.

simiparadigma käsitti (pohjois)alasaksassa (ja itäalasaksassa) siten neljä väljyysastetta, ja sanamme ensi tavun vokaali edustaa väljintä pyöreää etuvokaalifoneemia /œ/. (Ks. esim. Peters 1973: 86–87, 96–97; Hinderling 1981: 125; W.–T. I: XI.)

Viron ja suomen sanojen ensi tavun vokaalit eivät kuitenkaan voine heijastaa tätä foneemin pyöreää arvoa, vaikka sekään ei liene mahdotonta: merkille pantavaahan on, että tuota vokaalia voidaan alasaksan vanhoissa murrenäytteissäkin merkitä ä:llä ja jopa a:lla, kuten edellä esittämistäni näytteistä kävi ilmi. Pikemminkin se heijastaa vokaalin delabiaalistunutta, siis pyöreästä laveaksi muuttunutta arvoa [æ:] tai tätä hieman suppeampaa arvoa [ɛ:]. Tietyissä alasaksan murteissa tapahtui nimittäin tällainen delabiaalistuminen, eli pyöreät etuvokaalit — lyhyet ja pitkät — muuttuivat laveiksi. Labiaalisuus on kadonnut etuvokaaleista lähinnä alasaksan itäisissä reunaosissa (Foerste 1957: 1893; Hinderling 1981: 124), joissa oli balttilainen ja slaavilainen substraatti tai adstraatti, joten voidaan olettaa, että syynä oli juuri balttilainen ja slaavilainen substraattivaikutus: näissä kielissä ei ole pyöreitä etuvokaaleita. Pyöreiden kato on esiintynyt myös alasaksalaisessa alapreussin (Niederpreußisch) murteessa, ja tämän murteen alueella hallitsi alusta pitäen (vuodesta 1226–) Saksalainen ritarikunta (Deutscher Orden). Ritarikunnan hallussa oleva alue laajeni jo 1300-luvulla käsittämään myös varsinaisen Liivinmaan Liettuan alueen jäädessä väliin.

On odotuksenmukaista, että myös Liivinmaalle tuli sellaisen saksan puhujia, jossa delabiaalistuminen oli tapahtunut, ja tämä onkin osoitettavissa: viroon tulneiden keskialasaksalaisten lainojen joukossa on monia esimerkkejä delabiaalistuneista originaaleista. Pyöreiden kadon täytyy johtua alasaksalaisen originaalin ääntymisestä laveana, koska virossa ei tietenkään ollut vastaavaa ilmiötä (Ariste 1981: 103). Pyöreitä etuvokaaleja esiintyneen silti enemmän: alasaksalaiset jakautuivat eri ryhmiin sekä alkuperäisen kotimurteensa että myös sosiaaliluokkansa perusteella. Onkin esitetty, että vanhempi baltian alasaksa tukeutui suhteellisen »murteettomaan» Hansakaupan alasaksaan, kun taas myöhemmin itäpreussilainen variantti tuli määräävään asemaan — kunnes sekin uudella ajalla vähitellen korvautui yläsaksalla (Hinderling 1981: 146). Voisi esimerkiksi ajatella, että pyöreiden etuvokaalien käyttö kuului sosiaalisesti korkeampaan, kaupunkien ylemmän porvariston ja aatelisten kielenparteen, sehän oli myöhemmän suuresti yhtenäistyneen keskialasaksan kirjakielenkin mukaista, kun sen sijaan alemman sosiaaliryhmän käsityöläisten ja saksalaisen maalaisaatelin kielessä niitä ei välttämättä esiintynyt.

Vihdoin on otettava huomioon sekin, että eteläviron alue kuului pitempään ja kiinteämmin Saksalaisen ritarikunnan alueisiin kuin Pohjois-Viro, jonka ritarikunta sai lopullisesti haltuunsa vasta vuonna 1336 ostamalla sen tanskalaisilta valloittajilta. Senkin jälkeen se kirkollisesti kuului Tallinnan hiippakuntana Lundin arkkihiippakuntaan, kun sen sijaan etelävirolainen Tarton seutu kuului Tarton hiippakuntana laajaan Riian arkkihiippakuntaan, johon myös Länsi-Viro ja Saarenmaa (ynnä Hiidenmaa) kuuluivat.

PARALLEELIT VOKAALISUBSTITUUTIOISTA

(Pohjois)keskialasaksan maksimiparadigmaan kuuluvan avoimen foneemin /œ/ esiintymistäajuus eli frekvenssi on aika vähäistä lekseemien perusmuodoissa (taivutuksen ulko-

▷

puolella siis), joten viroon tulleista lainoista ei voi odottaa löytyvän kovin monta esimerkkiä sen substituoinnista. Sen pyöreä vastine on viroon /öö/ (tai /ö/): vrt. vir. *pööning* 'rakennuksen vintti, ullakko' ~ kas. (kirjak.) *böning* (johdos sanasta *böne* /œ/ 'lava; sisäkatto; vintti'). Murteissa esiintyy myös laajalti alasaksan delabiaalistuneen eli lavean vastineen refleksi: *peening* (EKMS I: 524; VMS II: 292). Substituutiksi on valittu siis tässä sanassa suoraan viroon pyöreän /öö/:n samaa väljyysastetta edustava lavea /ee/. Alapreussin murteessa onkin (ainakin nykyään) kyseistä väljyysluokkaa vastaamassa hieman suppeampi taso (Hinderling 1981: 125). Kun keskialalaksan avoin lavea pitkä *e*, siis /æ/, muuten on substituoitu virossa avoimella /ää/:llä tai /ä/:llä — vrt. esimerkiksi viroon *kään* '(eräänlainen) kisko' ~ kas. *schene* 'kisko' (avoin lavea /æ/: < mas. *skina; kaikki *e*-foneemit kirjoitettiin *e*:llä, koska *ä*:tä ei käytetty), viroon (vanh.) *rääkendama* 'laskea' ~ kas. *rekenen* id. (avoin lavea /æ/; nykyään yläsaksan *rechnen*-asun mukaan viroon *rehkendama*) —, odotaisi saman avoimen vastineen esiintyvän myös murteessa laveaksi muuttuneen /œ/:n vastineena.

Tästä substituutiosta löytyykin paralleeliesimerkki. Wiedemannilla (s. 479) on seuraava sanatieto: *lääne*, gen. *lääne* 'Reif, Band (an Fässern, Kufen)', eli siis 'vanne (tynnyreissä, sammioissa)', *lääne-puu* 'Ahorn (Acer platanoides)' eli 'vaahtera'. Tälle sanalle, joka lienee nykyisin jo tuntematon, ei vielä ole esitetty etymologiaa (Mägiste viittaa vain Wiedemannin tietoon: EEW V: 1451). Sanan ilmeinen originaali on keskialalaksan feminiinisukuinen *lōne, todetussa yhdyssanassa *lōnen-holt* 'Holz vom Spitzahorn, Acer platanoides' (MndHwb II: 848; Sch.–L. II: 719). Sanassa on /œ/, ja viroon tullut laina heijastaa siis sen delabiaalistunutta väljää vastinetta, asua /læ̃nə/ (< germ. *hluni-). Etymologisesti sama sana on esimerkiksi ruotsin *lōnn* 'vaahtera'. Sana elää vieläkin alasaksan pohjoismurteissa: vrt. esim. Mecklenburgin murteen *Læ̃n* (fem.) »Spitzahorn, acer platanoides«, todettuja murteellisia kirjoitusasuja ovat myös *Läh̃n* (useita esiintymiä) ja *Löh̃ne* (W.–T. IV: 968; sanakirja käyttää kirjainta *æ* avoimen pitkän *ö*:n merkinä). Itäalasaksassa sanalla on delabiaalistunut asu siellä, missä se esiintyy (ks. DWA I, kartta 1 ja Mitzka 1950: 25–26). Se on kirjoitettu perinteisesti useimmiten *lene*, ja se on lainautunut itäisiin yläsaksan puolelle kuuluviin murteisiin ja on esiintynyt myös myöhemmässä Baltiassa puhutussa yläsaksassa (*Leh̃ne*: ks. DWB VI: 547; Gutzeit II: 160, 166; Frischbier II: 20). Viimeksi mainitusta Baltian saksasta sen on kirjannut A. W. Hupel (1795: 140) sanakirjaansa, jossa hän toteaa samalla, että sanan ensi tavun pitkä *e* on hyvin avoin (siis suunnilleen [æ:]): »*Leh̃ne*, die, welches wie *Läh̃ne* ausgesprochen wird, bezeichnet sowohl den Ahornbaum ['vaahtera'], als auch jedes Geländer, – – »; toisin sanoen tämä jälkimmäinen merkitys edustaa tietenkin eri sanaa, homonymia *Leh̃ne* 'noja'.

Puunnimi on ilmeisesti lainautunut alasaksalaisten puuseppien ja tynnyrintekijöiden kielestä, sillä puuaines oli hyvin arvostettua. Vaahteran nuoret sitkeät, mutta taipuisat versot soveltuvat muun muassa kimpiastioiden vanteiksi (vrt. hollannin *boog-hout* 'Acer campestre', oikeastaan »vannepuu«, WNT III: 1 398). Wiedemannin simpleksille *lääne* kirjaama merkitys 'tynnyrinvanne' on joko abstrahoitunut yhdyssanasta *lääne-puu* 'vaahtera' tai saatu suoraan alasaksalaisten käsityöläisten kielestä, koska vanteita on tehty muun muassa tästä puusta. Samoin käytetään suomen puunnimeä *paju* 'Salix' myös (pajusta tehtynä) 'siteenä, vitsana', erityisesti *reen paju(i)na*.

ORIGINAALIN HEIJASTUMINEN VIRON JA SUOMEN SANOISSA:
YKSITYISKOHTAINEN TARKASTELU

Meillä on nyt siis varma tieto siitä, että keskialasaksan maksimiparadigman avoimen /*æ*/:n vastineena esiintyy virossa paitsi pyöreä /*ö*/ myös sekä lavea /*ee*/ että lavea /*ää*/. Laveat vastineet heijastavat itäalasaksan reuna-alueiden pyöreiden etuvokaalien muuttumista vastaaviksi laveiksi. Nyt voimme selittää myös Saarenmaan *eias* ja eteläviron *häh(k)*-asujen ensitavujen vokaalieron: edellinen edustaa vastinetyyppiä /*ee*/, jälkimmäinen tyyppiä /*ää*/. Kummankin originaali on sama keskialasaksan sana, normaalistetuna *hōge* /*hē*-, mutta lainautuminen on ilmeisesti tapahtunut paralleelisti, erikseen Saarenmaan murteeseen, erikseen eteläviroom. Kumpikin vokaali esiintyy tietenkin lyhyenä, koska **eeias* olisi mahdoton sekvenssi (myöskään mahdollinen **eejas* ei olisi säilynyt tällaisessa peruslekseemissä pitkävokaalisena), samoin mahdoton olisi ollut virossa myös **häh(k)*-. — Saarenmaan asun vokaalialkuisuus tietenkin selittyy viron taipumuksesta jättää sananalkuinen /*h*/ ääntämättä. Sananloppuinen *-s* selittyy virolle tyypilliseksi sekundaariksi elementiksi (viron *abajas* 'pieni lahti' = sm. *apaja*, viron *lusikas* 'lusikka').

On kuitenkin pakko kysyä, onko Saarenmaan *eias*, *eiad* sittenkään kokonaan rinnakkainen, erillinen laina. Kirjaahan VMS sieltä (Kihelkonnasta) myös asun, joka on identifioitu lemmaan *hähäd* (*hää*, *ää*) 'hääät'. Entä jos *e*:llä kirjoitettu sana olisikin vain epätarkasta ortografiasta johtuva kirjoitusasu, joka itse asiassa edustaisi lähinnä ääntämistä *ää(d)*? En pysty ottamaan tähän varmaa kantaa, eikä sitä löytyne viron sanaston erikoistutkijoiltakaan.

Keskialasaksan sanansisäinen (tai mahdollisesti jo sananloppuinen) /*g*/ on siis substituoitu sekä eteläviron /*hk*/:lla (tai mahdollisesti alun perin vain /*h*/:lla) että — ainakin Saarenmaalla — palataalisella soinnillisella /*j*/:llä. Normaalin alasaksan mukaisesti /*g*/ on ilmeisen selvästi ollut tässä frikatiivi, sanan sisäisenä vokaalien välisenä soinnillinen [j] tai [ɣ], sananloppuisena todennäköisesti vastaava soinniton frikatiivi [ç] (»ich»-äänne) tai [x] (»ach»-äänne). Molemmat substituuotiot ovat siis odotuksenmukaisia.

Toisen tavun vokaali (vartalovokaali) ei tuota ongelmia sekään. Mikäli se on ollut *i* (**hähki*, Wiedemannin mukainen eteläviron muoto), se vastaa tavallisinta alasaksalaisten lainojen tyyppiä. Mikäli se on taas ollutkin avoin vokaali *ä* (**häh[k]ä*), substituuotio on samanlainen kuin lainassa *laat*, josta yksikön genetiivi on Wiedemannin mukaan *laada* tai *laado* (kylläkin myös *laade*) 'Jahrmarkt, Viehmarkt', '(karja)markkinat'; monikko kyllä *laade*'id.; *saksa-laat* 'Krammarkt (zu dem deutsche Krämer kommen)', 'rikkamamarkkinat (jonne tulee saksalaisia rikkamakauppiaita)' (Wiedemann s. 472). Originaali on keskialasaksan *af-lāt* 'ane': markkinoilla myytiin aneita! (Hinderling 1981: 146; EEW IV: 1195). Alasaksalaisten lainojen vartalovokaali voi siis suurestikin vaihdella.

Näin olemme yksityiskohtaisesti osoittaneet, että kyseiset viron variantit selittyvät äänteellisesti ongelmattomasti esitetystä keskialasaksalaisesta originaalista.

Entä suomen asu *hää*- (yhdyssanoissa), monikossa *hääät*? Lainautuminen suoraan viron kielestä ei voine tulla kyseeseen. Suomen sanakin on siis mieluiten katsottava juontuvaksi suoraan keskialasaksasta. Suomen avoin /*ää*/ sopii tähän hyvin. Originaalin vokaaliksi ei tarvitse olettaa tässäkin täysin väljää etuvokaalia [æ:], väljä *ē*:kin [ɛ:] riittää. Vastaahan (keskijajan) ruotsistakin tulleissa lainoissa suomen /*ää*/ ruotsin avoimehkoa *e*:tä,

▷

vaikka tuo vokaali tuskin on ääntynyt yhtä väljänä kuin suomen /ää/: *häävi, jäävi, lääkitä, lääkäri, lääni, vääpeli*.

Entä miksi vokaalia seurannut frikatiivi näyttää jääneen lainassa vastineetta? Tarkka äänteellinen rinnakkaistapaus löytyy suomen murteissa laajalti esiintyvistä sanasta *huu* '(kuoleman edellä näyttäytyvä t. lähisukulaisen kuoltua ihmiseen merkkinsä, esim. mustelman jättävä) henkiolento, aave, kummitus', *huun-purema* 'sairaus, jossa potilaan ihoon ilmestyy mustelmia (niitä pidetään aaveen tai kummituksen aiheuttamina)' (SSA I: 194), joka nähdäkseni on nuorehko laina muinaisruotsista, kuten jo SSA pitää mahdollisena: vrt. muinaisruotsin vartalo **hugh-* [huɣ] (yksikön nom. *hugher, hoger*) 'sielu, mieli ajatus' = muinaisislannin *hugr* 'sielu, henki (animus), ajatus; enne', ja eritoten norjan murteiden *hug-bitt* 'pahoinvointi', ruotsin murteiden *hog-bett* 'vatsatauti, hivuttava sairaus' (Torp s. 225; Rietz s. 264), siis sananmukaisesti 'hengen/sielun-purema' (< germ. **hugu-*). Tämä sana on muuten etymologisesti lähes sama sana kuin käsitelty keskialasaksan sana, erona on vain se, että se on ollut germaaninen *u*-vartalo, kun taas jälkimmäinen on ollut *i*-vartalo (germ. **hugi-*).⁵ Alasaksan ääntämys *[hæ:χ] tai *[hɛ:χ] on siis todennäköisesti substituoitu yksitavuisesti muodolla **hää*, mon. *häät*. Alasaksan *asu* on voitu suoraan substituoida monikkomuodolla.

Kehiteltäköön nyt kuitenkin vielä vähän toisenlaistakin selitysmallia. Nykyään tällaiset ensitavultaan pitkävokaaliset lainat omaksuttaisiin lähinnä *i*-vartaloisina tyyliin **hääki*., vrt. *laaki, puulaaki, tyyki*. Kaikki nämä *ki*-vartalot ovat kuitenkin aivan nuoria lainoja, mikä näkyy jo siitäkin, että niillä ei ole astevaihtelua. Keskiaikana **hääki* tuskin olisi siis vielä ollut mahdollinen. Mahdollinen olisi sen sijaan ollut periaatteessa **hääkä*., vrt. *vaaka, laaka* jne. (vrt. muinaisruotsin *vāgh, lāgh*). Jos tällainen muoto olisi syntynyt, sen vahva-asteisen variantin esiintymistaajuus olisi puheessa ollut pieni, jos ja kun sanaa käytettiin simpleksinä vain monikkolisena, jolloin heikkoasteiset muodot olivat vallitsevia: mon. nom. **hääyät* > **hääät* (josta helposti > *häät*), **hääyissä* > *hääissä* > *häässä*, *hääistä* > *häästä* jne. Vahva-asteisia olisivat olleet vain monikon genetiivi (2. genet.) **hääkäden* > **hääkäin*, (1. genetiivi) **hääkien*, monikon partitiivi **hääkiä* ja monikon illatiivi **hääkihin* (ja periaatteessa, mutta tuskin käytettynä monikon essiivi **hääkinä*). Voi olettaa, että taiputus on yleistynyt heikkoasteisten asujen mukaiseksi, jolloin sana on siis alkanut taipua monikossa täysin kuten *jää, pää* tai *sää*. Tästä on sitten yksiköksi abstrahoitu *hää*, joka näkyy yhdyssanoissa. Huomattakoon, että tällaista taiputuksen aiheuttamaa lekseemin perusasun muutosta ei ole voinut tapahtua sanoissa *vaaka* ja *laaka* jne., ensiksikään siksi, että niiden monikkokäyttö ei ollut taajaa, ja ennen kaikkea siksi, että niiden monikkomuodot erottuivat vartalonsa takavokaalisen *a*:n takia selvästi vastaavasta yksitavuisesta taiputuksesta: *vaakoja* ~ *maita* (*maa*), *vaaoissa* ~ *maissa* jne.

Hypoteettisen **hääkä*-vartalon toteutumattomuus voi johtua yksinkertaisesti siitäkin, että kielessä sillä ei ollut riimisanaa, toisin sanoen ei ollut mitään muuta nominia, jolla olisi ollut tämä äänteellinen rakenne /(C)ääkä/ (nykyinen *kääkä* 'oven kahva' on itämurteinen ja nuori laina venäjältä (SSA I: 482–483), eikä silläkään ole astevaihtelua). Vas-

⁵ Sanalle *huu* on esitetty (SSA) myös etäsukukielistä vastine, joka semanttisesti olisi sopiva. Äänteellinen sopivuus on sen sijaan huono, jos suomalais-ugrilaiseen asuun on rekonstruoitava ensi tavuun *o* — **šone* — kuten Sammallahti tekee (1988: 550). Hän varustaakin rinnastuksen kysymysmerkillä.

taava etuvokaalinen *-ka*-elementti taas näyttää olleen sanahahmon säännöllistäjänä sen verran luonteva, että se liitettiin hyperkorrektisti sellaisiinkin lainavartaloihin, joissa sillä ei ollut originaalissa vastinetta, ilmeisesti vain, jotta olisi välttytty yksitavuiselta vartalolta (joita takavokaalisena edusti vain *maa*): *raaka* subst. 'rå', 'raaka (mastossa)', adj. *raaka* 'rå'.⁶ Kun etuvokaalisella puolella ei ollut olemassa *-kä*-mallia, voitiin menetellä päinvastoin, jättää potentiaalinen »suffiksi» pois⁷, jolloin malliksi saatiin taajaan esiintyvät *jää, pää, sää*.

Olipa selitys mikä tahansa, alasaksan *[hæ:x] / *[he:x] / *[he:ɣ] tms. -asun heijastuminen suomessa yksitavuisena asuna *hää*- ei aiheuta ongelmaa.

LOPPUTARKASTELU: SOPEUTUS KULTTUURI- JA KIELIHISTORIAAN

Häiden alasaksasta juontamaani etymologiaa on syytä tarkastella vielä yleisempää kulttuuri- ja kielihistorian taustaa vasten, sillä sen verran uusi, jopa hätkähdyttävä ajatus se ensi näkemältä on. Esille nousee joukko kysymyksiä:

1) Voiko suomessa olla suoraan keskialasaksasta tulleita lainasanoja? — Itse asiassa olisi outoa, jos niitä ei olisi, olihan myös täällä keskiajalla kauppa- ynnä muita siteitä Pohjois-Saksaan ja myös Baltian saksalaisiin. Saksalaisia kauppiaita näyttää alkaneen käydä Suomessa yllättävän aikaisin, jo 1200-luvun puolella. Tunnetusti heitä on asettunut asumaan kaupunkeihin, joissa heistä tuli porvariston keskeinen osa, mutta heitä on ollut myös maaseudun keskuspaikoissa, Kokemäenjoen varrella, Hämeessä, Kyrönjoen ja pohjoisempienkin jokien alajuoksulla. Kokemäelle saksalaisia näyttää Seppo Suvannon mukaan tulleen jo 1200-luvun puolivälissä. Heitä on jäänyt sinne myös pysyvästi asumaan; varakkaita saksalaissukuja asui monessa Länsi-Suomen ja Pohjanmaan talossa. Kauppiaiden lisäksi on tullut myös saksalaisia käsityöläisiä. (Suvanto 1973: 267, 273, 276; Virrankoski 2001: 76.) Matti Sarmelan mukaan saksalaisia kauppasiirtokuntia on sijainnut myös Kymijoen suussa jo 1200-luvulla (SPA: 97). Hansakauppa toi Suomeen myös tilapäisesti, purjehduskausien välillä, täällä asuvia kauppavieraita, kestejä. Suomessa on keskiajalla kirjoitettu alasaksaksi asiakirjoja, kirjoiteta yms.; niitä tunnetaan vuodesta 1345 lähtien ja niitä on kirjoitettu 1500-luvun puolelle asti (Kantola 1987: 67–68; Katara 1936: 182–185). Eritoten kirjeenvaihtoa oli Baltian kaupunkien kanssa, mutta alasaksaa saatettiin käyttää myös maan sisäisessä tietojen vaihdossa (ks. esim. Hausen II: 461–462: asiakirja vuodelta 1430⁸). (Katara 1936; Kantola 1987.) Itämeren piirissä alasaksa oli yhtä tärkeä *lingua franca* kuin englanti on nykyään maailmanlaajuisesti. Nimistöntutkijat ovat

⁶ Substantiivin *-k*- ei voine heijastaa vanhimman germaanisen originaalin vokaalien välistä *-h*-ta (*rahō) ensinnäkään, koska sitä ei juurikaan ole substituoitu näin, ja toiseksi, koska suomen pitkä *aa* olisi tässä oudohko. Adjektiivin germaanisessa originaalissa taas oli *-w-* (**hrawa-* / ?**hrāwa-*, ks. Seebold s. 690). Näin ollen on ilmeistä, että sanat on lainattu myöhemmistä skandinaavista yksitavuisista vartaloista *rā 'raakapuu' ja **rā-* (adj.) 'raaka'.

⁷ Tässä »suffiksilla» tarkoitan siis eufoniaa, sanahahmon luontevuutta parantavaa elementtiä, en varsinaista suffiksia. Tällaisia elementtejä on käsitellyt Alpo Räisänen (1972, erit. 394–395).

⁸ Tähän asiakirjaan kiinnitti huomioni oikeuskielen tutkija Heikki Mattila.

löytäneet Länsi-Suomesta niin monia alasaksalaisista henkilönnimistä juontamiaan paikannimiä, että skeptisestikin arvioiden monien näistä selityksistä täytyy osua oikeaan (vrt. Nissilä 1980: 155–185; Vahtola 1983, 2001).⁹

Alasaksalaisia kauppiaita ja käsityöläisiä on siis asunut myös Länsi-Suomen sisäosissa, eli ei vain vanhimmissa kaupungeissamme, vaan myös maaseudulla. Suomen keskiaikaisista lainasanoista onkin sinänsä suuri osa alkuperältään alasaksalaisia (vrt. SKRK: 374–375). Kun samat sanat ovat kuitenkin lainautuneet muinaisruotsiin, on useimmissa tapauksissa ollut mahdotonta todeta, ovatko ne tulleet ruotsin välityksellä vai eivät — useimpien päätelmien tueksi ei ole mitään äännteellistä kriteeriä.

Äännteellisiä kriteereitäkin kuitenkin löytyy, jonkin verran. Niinpä *ammatti* sopii äännteellisesti ja asiallisesti parhaiten keski- (tai jo myöhäismuinais)alasaksalaiseksi lainaksi (vrt. LÄGLOS I: 25; Nikkilä 1996: 86); vrt. muinaisalasaksan *ambaht*, *ammaht* 'virka, palvelus', keskialasaksan *ambacht*, *ambet*, *ammet* 'käsityöläisammatti, (muukin) ammatti; ammattikunta' yms. (Sch.–L. I: 67) (mutta muinaisruotsin *æmbete*, *æmbite*, nykyruosin *ämbete*); samoin adjektiivi *rehti* sopii sekä äännteellisesti että semanttisesti moitteettomasti keskialasaksasta lainatuksi: ← kas. *recht* 'oikea, todellinen; oikeudenmukainen' (Nikkilä 2002: 127); *rouva* on (SKES:n mukaankin) ilmeisesti saatu suoraan keskialasaksasta, siihen viittaa sen *ouv*-sekvenssi (~ kas. *vrouwe*, *vrowe*); edelleen jopa *vaan*-konjunktion keskialasaksalainen alkuperä näyttää ilmeiseltä: ← kas. *wan* 'vain, ainoastaan; paitsi, lukuun ottamatta; mutta, vaan; toki' (Nikkilä 1996: 85–87); konjunktiolla on murteissa myös lyhytvokaalinen asu *van* ja yleisesti merkitykset 'vain, ainoastaan' (SSA III: 384–385). Erityisesti konjunktion lainautuminen edellyttää alasaksan yllättävän voimakasta suoraa vaikutusta.

Aiemmin on jo osoitettu ainakin yksi selvä ilman ruotsin välitystä alasaksasta tullut laina: murteellinen *syömäri* tai *syömärihirsi* '(niska-, kannatin)hirsi', jota vastaa viron saari- ja länsimurteesta kirjattu *sõmer* tai *söömer* 'tuulimyllyn jyrkevä alushirsi' yms. (Wiedemann s. 1080; EKMS III: 838, 982, 1197, EKMS IV: 496; VMS II: 466); originaali on keskialasaksan *sömer* (mm.) 'kannatinpalkki' (Osmo Mäkeläisen etymologia 1977). Suomessa sana on kansanetymologisesti sotkeutunut *syöä*-verbin johdokseen (*suur*)*syömäri* 'kova syömään'. Sana on tavattu Suomen alueella Varsinais-Suomesta ja Kokemäenjoen laaksosta, Hämeen ja Uudenmaan läntisissä pitäjistä ja Saimaan lounaisrannalta (Mäkeläinen 1977: 311). Levikin suppeuden selittänee se, että sana on ollut puutavarakaupan ja täten myös merikaupan erikoistermi; se lienee myös nuorempi laina kuin (esittämäni mukaan) *häät*. Sana ei ole lainautunut ruotsiin (eikä muihinkaan skandinaavisiin kieliin), joten sen täytyy olla suora laina alasaksasta. Vokaalin pyöreiden säilyminen voi selittyä Lyypekin ja Tallinnan Hansan suorasta vaikutuksesta, joka Mäkeläisen mukaan on ilmei-

⁹ Vaikka Vahtolalla on paljon nimimateriaalia, joka sinänsä on huomion arvoista, hänen päätelmänsä ovat valitettavasti maallikkomaisia: länsisuomalaisia asutusnimiä rinnastetaan selityksittä muinaissaksan nimisnäkijasta haettuihin henkilönnimiin, jotka enemmän tai vähemmän muistuttavat niitä. Perustelematon on myös väite, että hänen materiaalinsa olisi osittain jo niin vanhaa, että se olisi osoitus vanhasta rautakautisesta, ehkä jopa pronssikautisesta germaanisesta invaasiosta («invandring») Suomeen (Vahtola 1983: 259; 2001: 119). Valtaosa hänen vertailumateriaalinsa nimiasuista ei sovi näin varhaiseen ikäykseen. Sikäli kuin selitykset ylimalkaan ovat oikeita tai oikeansuuntaisia, nuo usein hypokoristiset nimet ovat useimmissa tapauksissa keskiajalta periytyviä: skandinaavisia ja keskialasaksalaisia nimiä; jotkin nimet kyllä voivat olla jo rautakautisia, ajanlaskun alun paikkeilta peräisin.

nen. (Mäkeläinen 1977: 312–313.)¹⁰ Sitä paitsi *syömäri* lienee nuorempi laina ja lainautunut aivan eri kontekstissa kuin esittämäni *häät*. Virosta, Saarenmaalta (Mustjala) on tosin kirjattu myös illabiaalinen asu *seemri-puu* (EKMS IV: 496).

2) Milloin lainautuminen suomeen on tapahtunut? — Lainautuminen on voinut tapahtua heti, kun saksalaisten tapakulttuuriin on tutustuttu, vaikkapa jo vuoden 1300 tienoilla, yhteisten juhlien, varsinkin juuri pitohäiden merkeissä. Tiedetäänkin, että »Aatelispiireissä ja vanhimmilla kyläalueilla myös talonpoikien keskuudessa pitohäät ovat olleet tunnettuja jo varhain keskiajalla» (SPA: 80). Täällä, siis Länsi- ja Etelä-Suomessa, on täytynyt olla seka-avioliittoja. Pitohäät sinänsä voivat tietenkin olla jo vanhempikin traditio. Sanan laava illabiaalinen *ä*-vokaali edellyttää kuitenkin, että lainan välittäjät ovat puhuneet itäistä, Liivinmaan ja Danzigin seudun (alapreussin) alasaksalaismurretta eivätkä Lyypekin seudun kieltä, jolla oli Hansan normaalikielen prestiisiasema ja jota Skandinaviassa käytettiin (vrt. Kantola 1987: 70). Puhujat olisivat siis olleet sosiaaliselta statukseltaan ylintä kerrosta alemmaa, lähinnä Saksalaisen ritarikunnan mailta tullutta väestöä, kauppiaita, käsityöläisiä jne.¹¹ Aivan ylimmän kerroksen — sikäli kuin sitä Suomessa olikaan — suoraa kontaktia suomenkieliseen rahvaaseen ei oikein voisi ajatellakaan. Sana on juurtunut ainakin Länsi-Suomen kielenparteen hyvissä ajoin ennen Agricoolaa, joka sitä käyttää.

3) Miten näinkin myöhäinen lainasana olisi voinut levitä niin laajalle, koko Itä-Suomeen ja vielä osittain inkeroiseen ja karjalan kieleen ja jopa saameen (eteläsaamesta inarinsaameen)? — Muodikas lainasana, varsinkin kun se liittyy tapakulttuuriin ja keskeisiin juhliin, leviää herkästi hyvin lyhyessä ajassa. Ovathan jo edellä mainitut muutkin alasaksalaiset lainat levinneet samoille alueille: *rouva* karjalaan ja suomen kautta luulajan-, pohjois-, inarin-, koltan- ja Paatsjoen saameen (SKES: 851; SSA I: 99), *ammatti* inkeroiseen, karjalaan (myös Tverin karjalaan), ja vatjaan (SSA I: 73), *rehti* karjalaan (SSA III: 60), konjunktio *vaan* inkeroiseen, karjalaan ja vatjaan (SSA III: 384). *Häät* ovat sitä paitsi keskeinen sana myös kristillisessä terminologiassa (häät Galilean Kaanassa, Karitsan häät, taivaallinen hääateria). Saamen sanan sananalkuinen *h-* (*headja-*, mon. *heajat*) osoittaa, että sana kuuluu nuoriin lainakerrostumiin: kantasaamassa /h/-foneemia ei ollut. Toinen tällainen myöhäinen *h*-laina on suomen *hint*a-sanasta lainattu saamen *haddi*. Sen

¹⁰ Vastaava keskialasaksan vokaalifoneemi edustaa umlaut-arvoa vanhemmasta pitkästä *ō*:sta (< germ. *au*), joten se ei ainakaan maksimiparadigmassa vastaa *hōge*-sanon vokaalia, vaan on ollut (alun perin) suppeampi.

¹¹ Toinen tällaisesta murteesta peräisin oleva sana, juhlatermi sekkin, voisi olla suomen monikollinen *kestit* 'pidot, kalaasit': vrt. keskialasaksan (normaaliortografian) *koste*, *köste* 'kulut; (juhla)pidot, kalaasit, juhlat, hääjuhla' (MndHwb II: 650), Mecklenburgin murteen *Köst* 'kestitys, juhla-ateria; häät' (W.–T. IV: 591); sama merkitys on Schleswig-Holsteinin murteessa: *Köst* (Mensing III: 284). Odotuksenmukainen delabiaalistunut asu esiintyy alapreussin murteen lähteissä: *Kest*, *Kesting*, kirjoitettu myös *Käst*, *Kästing* 'häät, hääjuhla, hääateria; juhla tai juhla-ateria yleensä' (Frischbier I: 356). Sanan vokaali on keskialasaksan lyhyt /*öl*/, joka on väljyydeltään keskitasoa. Sen delabiaalistunut muunnos /*e*/ vastaa siis tarkkaan suomen /*e*/:tä. *Kestit* on aina ja epäroimättä katsottu historiaan kuuluvan ruotsalaisperäisen sanan *kesti* 'vieras, vuokralainen, itsellinen, loinen; (vanh.) maassa oleskeleva ulkomaalainen kauppias' monikkoasuksi (SSA I: 351). Mutta tarkkaan ottaen ei ole semanttisesti mitenkään itsestään selvää, että 'pidot' on yhtä kuin 'vieraat', etenkin, kun *kesti* on merkinnyt aivan tietynlaista vierasta, vierasta vuokralaista. Koskaan ei sanota esimerkiksi »meillä on tänään **kestejä*» (vaan aina *kestit*), vaikka toisaalta aina »meillä on tänään *vieraita*» (ei **vieraat*). Alasaksalainen *Kest*, jota kukaan ei ole tullut huomanneeksi, sopii taas merkityksen puolesta aivan tarkkaan *kestien* originaaliksi. — Historiallinen termi *kestinki* '(pakollinen) kestitysvero' on tietenkin saatu ruotsin samaa merkitsevistä sanasta *gästning*.

levikki on vielä laajempi kuin 'häiden': se ulottuu eteläsaamesta koltansaameen saakka (SKES: 77). — Saamen sanansisäinen *-j-* ja tästä aiheutuva kaksitavuisuus johtuu kielen rakenteesta, perusvartaloiden pitää olla (vähintään) kaksitavuisia. Karjalaan on taas tunnetusti levinnyt paljon nuorehkoja lännestä tulleita lainoja, samoin inkeroiseen: äsken mainittujen selvästi alasaksalaisten lainojen lisäksi inkeroisessa tavataan muun muassa *herra, hovi, kaappi, kinkku, (k)lasi, lasti, pantti, puomi, ruuti* ja *vahti*; kaikki nämä ovat viime kädessä saksalaislähtöisiä (SSA).

4) Miksi alasaksalainen laina tunnetaan Virossa vain etelävirosta, Koivan kielisaarekkeesta ja Saarenmaalta? — Virolaisten ja liiviläisten kulttuuri oli jo vanhastaan keskieu-rooppalaisempaa kuin Suomen, ja juhliin liittyvät suuret pidot, syömingit ja juomingit olivat siksi varmaan ennestään tutumpia kuin Suomessa. Uudella termillä ei siten ollut suurta vetovoimaa; latvian kieleenhän se ei ole lainautunut lainkaan, vaan siellä on liiviläispe-räinen *kāzas* 'hääät'. Viron sanan levikki lienee tulkittava jäännösesiintymäksi ja -alueeksi (Rückzugsgebiet): sana on kenties aikaisemmin esiintynyt laajemmalla alueella, mutta sitten väistynyt ja jäänyt alueen äärimmäisiin reunoihin. Setumaan ortodoksisuuskaan ei ollut este leviämislle: onhan suomen *hääät*- sanakin levinnyt ortodoksisen Itä-Karjalaan, Tverin karjalaa myöten.

Sitä paitsi juuri eteläviroon näyttää alasaksasta lainautuneen toinenkin harvinainen hääetermi. Wiedemann mainitsee sanakirjassaan (s. 622) etelävirolaiseksi (*d*) sanan *mõõl*, gen. *mõõlu*, ja kääntää sen saksaksi »Mahlschatz, Brautschatz» eli 'huomenlahja, kihla(t)' tai 'myötäjäiset'. Sanaa ei muista lähteistä enää tunneta. Saaresta (1924: 131) esittää tämän termin kommentteita kohdassa, jossa hän käsittelee 'lahjoja, jotka morsian jakaa avustajilleen häissä' (viron *veimed*), mutta hän näyttää siis ymmärtäneen Wiedemannin käyttämän saksalaisen vastineen *Mahlschatz* väärin.¹² Originaalina näyttää olleen keski-alasaksan *māl*-. Vaikka juuri *Mahlschatz*-sanan keskialasaksalaista vastinetta ei ole kirjattu, tunnetaan kuitenkin esimerkiksi verbi *mālen* 'kihlata, naida/naittaa' (MndHwb II: 891) vrt. muinaisalasaksan *mahlīan* 'kihlata' = saksan (*ver*)*mählen* 'naittaa', ja keskialasaksan *māl* merkityksessä 'oikeudenistunto' useissa yhdyssanoissa.¹³ Viron pitkä *õõ* keskialasaksan pitkän /ā/:n vastineena viittaa siihen, että tämä alasaksan foneemi on ääntynyt hieman labiaalisenä, [ā:]:na, kuten oli ja on normaalia (yleensä viron lainoissa tämä ei kuitenkaan näy, mikä voi johtua myös keskialasaksan »kirjakielen» vaikutuksesta).

5) Miksi keskialasaksan sana ei ole lainautunut skandinaaviin kielisiin? — Jo homonymia näyttäisi estäneen sen. Skandinaaviin kielisiin on tullut lainoja tietenkin alasaksan

¹² Että kyseessä täytyy olla Saaresten väärinkäsitys, näkyy siitäkin, että Wiedemann kääntää myös viron kihlatermin *kihl*, gen. *kihla* saksaksi sanoilla 'Mahlschatz, Brautgeschenk'. Sama sana on etelämuurteen *kiil*, gen. *kiilo* 'Brautschatz' (Wiedemann s. 278, 304; EEW II: 801, 807).

¹³ Tämä selitykseni eteläviroon sanalle lienee uusi etymologia. Saksan *Mahl* 'oikeustoimi, sopimus' (= muinaisylä- ja muinaisalasaksan *mahal* 'oikeus, oikeudenistunto; puhe') on olennaisesti oikeusermi, ja kihlaus ynnä naimisiinmeno oli nimenomaan oikeustoimi, oikeudellinen sopimus. Tunnetaan muitakin tapauksia, joissa viroon lainautunut alasaksan sana on säilyttänyt (tai kehittänyt) merkityksiä, joita originaalisanelle ei keskiaikaisista lähteistä ole tarkkaan kirjattu: näitä ovat jo mainittu viron *laat* 'markkinat' (vrt. kas. *af-lāt* 'ane', merkitys 'markkinat' on todettu myöhemmin myös saksan puolelta, baltiansaksasta, alapreussista) ja viron *prügi* 'rakennussora, kivimurska' (vrt. kas. *brugge* = *brügge* 'silta') (Hinderling 1981: 146–148). — Eteläviroon sana voisi äänteellisin perustein olla paljon vanhempikin laina, vrt. germ. **mēla-* 'mitta' (> muinaisruotsin *māl* 'mitta', ruotsin *mål* 'ateria', saksan *Mal* 'kerta', *Mahl* 'ateria'), mutta tälle germaaniselle sanalle ei tietääkseni missään ole kirjattu 'huomenlahjaan' vivahtavaa merkitystä.

länsiosista saapuneiden alasaksalaisten murteista, joissa vokaalit säilyivät pyöreinä. Sitä paitsi pohjoisalasaksan »kirjakielen» vaikutus on tietenkin ollut Skandinaviassa tuntuva. Mahdollinen laina olisi siten langennut yhteen ruotsin adjektiivin *hög* 'korkea' kanssa, joka jo esiintyi yhdyssanassa *högtid*, jolla aikaisemmin oli juuri muun muassa juuri 'häiden' merkitys (Hellquist I: 393). Myös substantiivi *hög* 'kasa, röykkiö' olisi ollut homonyympi. Itämeren itärannalla taas alasaksan puhujat tulivat paljolti alueilta, joiden murteissa pyöreät etuvokaalit olivat muuttuneet laveiksi — kuten edellä jo oli puhetta. Huomattava on lisäksi, että alasaksalaiset eivät tulleet Skandinaviaan kielisukulaistensa pariin valloittajina ja läänittäjinä kuten Liivinmaalle, eikä heistä siellä liene mainittavasti syntynyt maa-laisaatelia ja -papistoa.

Kysymykset 1–5 sisältävät toivottavasti kaiken olennaisen siitä, mitä *advocatus diaboli* voisi uudesta etymologiastani kysyttäväkseen keksiä. Ne oli syytä esittää siksin, että on kyse mielenkiintoisesta aspektista: alasaksan tapakulttuurin välittömästä vaikutuksesta Suomessa.

LÄHTEET

- ARISTE, PAUL 1981: *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega*. Eesti NSV Teaduste akadeemia emakeele seltsi toimetised 14. Tallinn: »Valgus».
- Ásgeir = Ásgeir Blöndal Magnússon: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans 1989.
- DWA I = Walther Mitzka: *Deutscher Wortatlas. Band I*. Gießen: Wilhelm Schmitz Verlag 1951.
- DWB = *Deutsches Wörterbuch, begründet von Jakob und Wilhelm Grimm*. Leipzig 1854–1960.
- Dähnert = Johann Carl Dähnert: *Platt-Deutsches Wörter-Buch nach der alten und neuen Pommerschen und Rügischen Mundart*. Wiesbaden 1781.
- EEW = Julius Mägiste: *Estmisches etymologisches Wörterbuch I–XII*. Konekirjoitusmoniste. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft 1982–1983.
- EKMS = Andrus Saareste: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV*. Stockholm: Vaba Eesti 1958–1963; *Indeks*. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen 1979.
- EWAia = Manfred Mayrhofer: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen I–II*. Heidelberg: Carl Winter 1986–1997.
- FOERSTE, WILLIAM 1957: *Geschichte der niederdeutschen Mundarten*. – Wolfgang Stammler (toim.), *Deutsche Philologie im Aufriß. Band I* [palstat] 1729–1898. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Fraenkel = Ernst Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Heidelberg: Carl Winter 1962–1965.
- Frischbier = Hermann Frischbier: *Preußisches Wörterbuch I–II*. Berlin: Verlag von Th. Vhr. Enslin 1882–1883.
- Gutzeit = W. von Gutzeit: *Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands I–IV, mit Nachträgen*. Riga: N. Kymmell 1859–1889.
- Hausen = Reinh. Hausen: *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*. Helsingfors: Kejsarliga

- senatens / statsrådets tryckeri 1910–1935.
- Hellquist = Elof Helquist: *Svensk etymologisk ordbok I–II*. 3. painos. Lund: Gleerups 1966.
- HINDERLING, ROBERT 1981: *Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- HUPEL, AUGUST WILHELM 1795: *Idiotikon der deutschen Sprache in Lief- und Ehistland*. Riga.
- ImS = Ruben Erik Nirvi: *Inkeröismurteiden sanakirja*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1971.
- KANTOLA, MARKKU 1987: Zur Sprache mittelniederdeutscher Urkunden aus Finnland. – *Beihefte zur Zeitschrift für deutsche Philologie* 4 s. 67–73. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Karulis = Konstantīns Karulis: *Latviešu etimoloģias vārdnīca I–II*. Rīga: »Avots» 1992.
- KATARA, PEKKA 1936: Älteres deutsches Sprachgut und Urkundenmaterial in Finnland. – *Neuphilologische Mitteilungen* 37 s. 161–188.
- KETTUNEN, LAURI 1920: Sai sõna algupäras. – *Eesti Kirjandus* 14 s. 341–343.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja I–*. Päätömittajat Pertti Virtaranta ja Raija Koponen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1968–.
- KOIVULEHTO, JORMA 2000: Fest und Zyklus des Jahres: *Jul* und *Kekri*. – *Neuphilologische Mitteilungen* 101 s. 235–252.
- 2001: Merkillistä sananselitystä. – *Tieteessä tapahtuu* 1/2001 s. 50–56.
- KOPONEN, EINO 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- LIUKKONEN, KARI 1999: *Baltisches im Finnischen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 235. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- LÄGLOS = Kylstra, A. D. – Hahmo, Sirkka-Liisa – Hofstra, Tette – Nikkilä, Osmo: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen I–*. Amsterdam: Rodopi 1991–.
- Mensing = Otto Mensing: *Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch I–V*. Neumünster: Karl Wachholtz 1925–1935.
- MITZKA, WALTHER 1950: *Der Ahorn. Untersuchungen zum Deutschen Wortatlas*. Beiträge zur deutschen Philologie 91. Gießen: Wilhelm Schmitz Verlag.
- MndHwb = Lasch, Agathe – Borchling, Conrad: *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch I–*. Jatkaaneet Gerhard Cordes ja Dieter Möhn. Neumünster: Karl Wachholtz 1956–.
- Monier-Williams = *A Sanskrit–English dictionary, etymologically and philologically arranged by Sir Monier Monier-Williams*. Oxford: Clarendon Press 1899.
- MÄKELÄINEN, OSMO 1977: Sm. *syömäri* (hirsi), vir. *söömer* hansakaupan sanoja. — *Viritäjä* 81 s. 311–314.
- NIKKILÄ, OSMO 1996: Muutama unohdettu sananselitys tämän vuosisadan alusta. — Sirkka-Liisa Hahmo & Osmo Nikkilä (toim.), *Vieraan ymmärtäminen. Kirjoituksia kielestä ja kulttuurista* s. 79–90. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: Suomen *hk* germaanista *g*:tä vastaamassa. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo: Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998* s. 350–359. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 228. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- 2002: Suomen sanojen alkuperät päätökseen. [SSA:n kolmannen osan arvostelu.] – *Virittäjä* 106 s. 124–136.
- NISSILÄ, VIILJO 1980: Germaanisen nimiaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistöissä. – *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 4 s.131–194. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- PETERS, ROBERT 1973: Mittelniederdeutsche Sprache. – Jan Goossens (toim.), *Niederdeutsch, Sprache und Literatur. Eine Einführung. Band 1: Sprache* s. 66–115. Neumünster: Karl Wachholz Verlag.
- Rietz = *Svenskt dialektlexikon af Johan Ernst Rietz*. Lund: Gleerups förlag 1962 [uusintapainos].
- RITTER, RALF-PETER 1977: Zur Frage der finnischen Evidenz für die Sievers'sche Regel im Germanischen. – *Die Sprache* 23 s. 171–179.
- RÜSSOW, BALTHASAR 1584: *Chronica der Prouintz Lyfflandt*, – – Dorch Balthasar Russowen Reualiensem. Thom andern mal mith allem flyte auersehen, corrigeret, vorbetert, vnd mith velen Historien vormehret dorch den Autorem süluest. Gedrucket tho Bart, in der Förstliken Drückerye, Dorch Adream Seitnern.
- RÜSSOW 1857 = *Balthasar Russow's Chronica der Prouintz Lyfflandt, in erneuetem Wiederabdrucke, mit Wörterbuch und Namenregister versehen*. Riga: N. Kymmell's Buchhandlung.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: Muutamia havaintoja suomen kielen fonotaksista. – *Virittäjä* 76 s. 388–397.
- SAARESTE, ALBERT [myöhemmin Andrus] 1924: *Leksikaalseist vahekordadest Eesti murretes I. Analüüs*. Eesti vabariigi Tartu Ülikooli toimetused B Humaniora VI, 1. Tartu 1925.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: Historical phonology of the Uralic languages, with special reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages. Description, history, and foreign influences* s. 478–554. Leiden: E. J. Brill.
- Sch.–L. = Karl Schiller – August Lübben: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch I–VI*. Bremen 1875–1881.
- Seebold = *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Elmar Seebold. 23., laajennettu painos. Berlin: Walter de Gruyter 1995.
- SKES = Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino: *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI (VII: Sanahakemisto, koostaneet Satu Tanner ja Marita Cronstedt)*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1981.
- SKRK = Lauri Hakulinen: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty laitos. Helsinki: Otava 1979.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–*. Päätoimittajat Tuomo Tuomi ja Matti Vilppula. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–.
- SPA = Matti Sarmela: *Suomen perinneatlas*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1994.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Päätoimittajat Erkki Itkonen ja Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1992–2000.
- SSS = Pekka Sammallahti: *Sámi-suoma sátnegirji / Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji 1989.

▷

- SUVANTO, SEPPÖ 1973: *Satakunnan historia III: Satakunnan keskiaika*. Pori: Satakunnan Maakuntaliitto.
- Torp = Alf Torp: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania: Aschehoug & Co. 1919.
- VAAHTOLA, JOUKO 1983: En gammal germansk invandring till västra Finland i bynammens belysning. – *Historisk tidskrift* 3/1983 s. 252–279.
- 2001: Nimistö Satakunnan historian kuvastajana. – *Satakunta. Kotiseutututkimuksia XIX* s. 116–124. Helsinki: Satakunnan Historiallinen Seura.
- Vasmer = Max Vasmer: *Russisches etymologisches Wörterbuch I–III*. Heidelberg: Carl Winter 1953–1958.
- VIRRANKOSKI, PENTTI 2001: *Suomen historia 1–2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VMS = *Väike murdesõnastik I–II*. Toimetanud Valdek Pall. Tallinn: »Valgus» 1982–1989.
- Wiedemann = Ferdinand Johann Wiedemann: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. 2., laajennettu painos. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften 1893.
- WNT = M. de Vries ym.: *Woordenboek der Nederlandsche Taal I–*. 's-Gravenhage–Leiden 1882–.
- W.–T. = Wossidlo, Richard – Teuchert, Hermann: *Mecklenburgisches Wörterbuch I–*. Neumünster: Karl Wachholtz 1942–.
- Zaitseva ja Mullonen = Zaiceva, M. – Mullonen, M.: *Slovar' veppskogo jazyka*. Leningrad: Izdatel'stvo »Nauka» 1972.

FINNISCH HÄÄT 'HOCHZEIT' UND ANDERE ETYMOLOGIEN

1. Finnisch *häät* (Plur.) 'Hochzeit' (wie bei anderen Festnamen ist der Singular nur in Zusammensetzungen gebräuchlich, z.B. *hää-ateria* 'Hochzeitsessen'), estnisch (ält. dial. [Ösel]) *eias*, Plur. *eiad* 'Schmaus, Begräbnisschmaus, Totenopfer, Hochzeitsschmaus', südestnisch *hähk* (Plur. *hähäd* o. ähnl.) 'Hochzeit' lassen sich lautgesetzlich auf kein gemeinsames ostseefinnisches Rekonstrukt zurückführen. Dieser Umstand deutet darauf hin, dass die Wörter in eine nach-grundsprachliche Zeit gehören und spätere, parallele Entlehnungen aus einem fremden Original sind. Es gibt nur ein mögliches fremdes Original: mittelniederdeutsch *hæg(e)* (mit einem [über]offenen langen *ö*) u.a. 'fröhliches Fest, Festessen, öffentliche Festlichkeit einer Gesellschaft, Hochzeitsfeier', das dieselben Bedeutungen auch in den neueren nd. Mundarten aufgewiesen hat. In lautlicher Hinsicht muss jedoch von einer delabialisierten Form, phonetisch *[hæ:g(ə)], *[hæγ], *[hæ:x], bzw. *[he:x], ausgegangen werden. Diese Delabialisierung (Ent-

rundung) hatte in den ostniederdeutschen Randdialekten stattgefunden und wird auch in mehreren mittelniederdeutschen Lehnwörtern des Estnischen reflektiert.

2. Eine genaue lautliche Parallele bietet estn. (veralt.) *lääne-puu* 'Ahorn' (Wiedemann) aus einer delabialisierten Form von mnd. *lōnen-holt* 'Holz vom Spitzahorn'; der mnd. Vokal ist derselbe wie in *hōg(e)*. Das estnische Wort ist meines Wissens nicht bisher etymologisiert worden.

3. Finn. *kestit* (Plurale tantum) 'Fest, Festessen, Schmaus' hat man bisher als eine Pluralform von finn. (historisch) *kesti* 'Einlieger; im Lande weilender ausländischer Kaufmann' erklärt (altschwed. Lehnwort). Es kann jedoch vielmehr (weil semantisch viel besser) aus der semantisch identischen delabialisierten (= entrundeten) ostmnd. Form *kest(e)* (Normalform *köste*) übernommen worden sein: vgl. ostpreußisch *Kest, Kesting, Köst, Kösting*, auch *Käst, Kästing* 'Hochzeit, Hochzeitsfest, Hochzeitschmaus', überhaupt 'Fest', oder 'Festmahl' (Frischbier I: 356–357)). Mit Danzig pflegte Finnland rege Beziehungen im Mittelalter.

4. Südestnisch *mōōl*, Gen. *mōōlu* 'Mahlschatz, Brautschatz' (Wiedemann) wird aus mnd. *māl-* (belegt als 'Gerichtsversammlung') erklärt: vgl. dt. *Mahlschatz*, mnd. *mālen* 'verloben, vermählen' (MndHwb II: 890–891), dt. *vermählen*.

5. Finn. *peijas*, normalerweise im Plur. *peija(h)at* 'Totenmahl; Gastmahl; Bärenfest; Hochzeit' wird kurz aus indoiran. *paiyas (> aind. *péya-* 'Trankopfer, Trunk, Getränk') erklärt. Eine genauere Behandlung dieser Etymologie in einem längeren Artikel ist vorgesehen. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Vuorikatu 6 A 10

Saksalainen laitos / Germanistisches Institut

PL 4

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *jorma.koivulehto@helsinki.fi*